

Denglázi Wittmann Antal

(1770-1842)

Írta: Dr. Nagy Frigyes

A magyaróvári vár egy római kasztrum kövein álló masszív, középkori épület, mely épségben maradt az évszázadok folyamán. Ebben adott otthont 1818-ban Albert Kázmér (1738-1822), a Habsburg család tagja annak a Felső Tanintézetnek, amelyben nagyszámú birtoka részére intézőket, gazdatiszteket képeztek. Az épület azóta, bár különféle elnevezésekkel, de folyamatosan az agrár-felsőoktatást szolgálja. Jelenleg a jogutód Nyugat-magyarországi Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Karának központja.

2004 tavaszán az Óvári Gazdászok Szövetsége a vár bejárati kapujának bal oldalánál felállíttatta az alapító mellszobrát, Trischler Ferenc pécsi szobrászművész alkotását. Ezzel kívánt tisztelni az Alma Máter alapítójának, Albert Kázmér szász-tescheni hercegnek, Mária Terézia vejének, valaha Magyarország, később Németalföld helytartójának. Egyidejűleg a bejárat jobb oldalán elkészült a mű párjának alapozása. A második szobor Wittmann Antalt, az Intézet első kurátor-igazgatóját, alapításának és elindításának „szürke eminenciását” fogja ábrázolni. Vajon ki volt Ő, és mivel érdemelte ki a megbecsülést, mellyel régóta tartozik neki az utókor?

Arisztokrata nagybirtok és tanintézet

A Tanintézetet azért alapították annak idején Magyaróváron, mert a környéken terült el a herceg legnagyobb, hozzávetőlegesen 90 ezer hektáros birtoka. Ez mellett Nezsider (Neusiedl am See), illetve Féltorony (Halbturn) is egy-egy részterület központja volt. (A területek nagysága hozzávetőleges, mivel művelhetőségét az állandó vízmozgások erősen korlátozták. Egyszer még az országgyűlést is el kellett napolni, mivel Pozsony Magyarország felől megközelíthetetlené vált az ár- és belvizek miatt.) A Fertőtáj, a Lébényi-Hanság mocsaras vidéke, a Lajta folyó és a Mosoni-síkság térsége csak vízrendezés után nyújtott

lehetőséget érdemi gazdálkodásra. (Egyes területein a belvizek még napjainkban is gondot okoznak.) Legjobb esetben a hanyi (hansági) savanyú füvek szénája jelentett némi bevételt, lévén a bécsi katonaság lovainak egyik fontos takarmánya.

A trianoni határ kettévágta a birtokot. Az osztrák oldalon maradt rész ma is a Habsburg utódok kezelésében van (Paul Waldbott von Bassenheim báró, Habsburg Frigyes főherceg unokája örökösének). A magyarországi rész a második világháború után állami tulajdonná vált (Lajta-Hansági Állami Tangazdaság néven 25 ezer hektár területtel, később Lajta-Hanság Rt. néven, a kárpótlások után 15 ezer hektárral. A gazdaságot 2001-ben privatizálták.)

Albert Kázmér birtokokkal rendelkezett Baranya megyében is (Béllye, 60 ezer ha), és még számos helyen a Kárpát-medencében. Ki kell emelni morvaországi területeit (Seelowitz), és a sziléziai Teschent, ahol hatalmas erdőségei, ércbányái, és ipari üzemei voltak. Később itt készítettek például a bécsi városháza pompás tetejének acél szerkezetét, vasúti sínek gyártottak, és egyéb ipari tevékenységeket végeztek. (Erre mondjuk ma, hogy a gazdaság több lábon állt.)

A külterjes állattartás ekkortájt vált tudatos tenyésztéssé. Nyugat-Európából importált apa és anyaállatokkal gondoskodtak az állatállomány genetikai javításáról a szarvasmarha, sertés, és juh ágazat területén. Az 1820-ra kibontakozott gyapjú konjunktúra következményeként két évtized múlva már 50 ezer juhot tartottak. (Ezt felülmúlni ma is képtelenség lenne. A Lajta-Hanság Rt. fénykorában 35 ezer juh volt a legtöbb, amit évente exportáltak. Manapság egy darabot sem találunk.) Ebben a gazdaságban vezették be az istállóban történő tehéntartást, következésképpen tehenészeik messze földön híresek lettek. Svájcból importálták a legértékesebb tenyészállatokat, amelyek utódaiból azután értékesítettek. Nem véletlen, hogy a szimentáli állományon belül kialakult a levéli tájfajta. Ez már a birtok kisugárzásának eredménye volt a század végére. A Tanintézet segítségével (Ujhelyi Imre) a térségben jöttek létre az első tejszövetkezetek, és itt épült az ország első tejháza, amely ma is megtekinthető.

A XIX. század végére élelmiszer-ipari tevékenységük is nagy elismertségre tett szert. Különösen a tejfeldolgozás volt jelentős. Ők uralták Bécs tejtermék ellátását, de szinte minden élelmiszeripari ágazatban érdekeltek voltak. (Cukor, keményítő, növényolaj, szesz, söripar, stb.)

A főherceg jelentős összegeket tudott költeni építkezésekre és kulturális célokra. Ő hozta létre a bécsi Albertinumot, amely a világ egyik leghíresebb rézkarc gyűjteménye. Ő építtette Brüsszelben a Leaken palotát, ez a közelmúltban jelentős EU csatlakozási tárgyalások színhelye volt. Bécsi és pozsonyi rezidenciájuk mellett kiemelendő a híres weilburgi kastély Báden mellett, mely a második világháborúban megsemmisült, miután több vonat-szállítmány műkincset vittek el belőle az ismeretlenbe. Ma már az osztrák állam kezelésében van a Hildebrand által épített barokk halbtorni kastély, Burgenland ékessége. (Eredetileg a Harrach örgrófok építtették. Díszterme ma koncertek és kiállítások helyszíne, de nevezetes a Schlosskellerei nevű pincészete is.)

A pénz és előremutató gondolat persze aligha lett volna elegendő, ha nincsenek a környék jobbágy, később cseléd generációinak ezrei, akiknek élete látástól vakulásig tartó munkával telt.

Az árutermelés feltételei: tőke mellé szaktudás kell

Az 1800-as évek végére a közben hitbizománnyá lett birtok világszerte ismertté vált, de nem maradt el tőle az egykori Tanintézet, akkor már Gazdasági Akadémia sem. Itt alakultak meg a mezőgazdasági kutató intézetek, amelyek ma már nem Mosonmagyaróváron, hanem többnyire Budapesten működnek, de bölcsőjüknek Magyaróvárt tekintik. A Bécsi Agrártudományi Főiskola (Hochshule für Bodenkultur) németajkú tanárokból és hallgatókból alakult akkor, amikor a Kiegyezés után nem sokkal a németről áttértek a magyar nyelvű oktatásra.

Újszerű volt a tudomány és a gyakorlat összekapcsolására irányuló törekvés. Bánvárh Sándor, az intézet igazgatója 1927-ben a következőkről számolt be: *„A kitűnően kezelt, gazdasági üzemekkel, gyárakkal felszerelt, nagykiterjedésű magyaróvári főhercegi uradalom állandóan rendelkezésére áll az akadémiai oktatásnak, s a hallgatóság a*

kisebb tangazdaságon kívül ezen uradalomban is szerezhethet gazdasági ismereteket, mivel az uradalom mint tangazdaság is állandóan sok és nagy alkalmat nyújt a hallgatóság kiképzéséhez, ezáltal oly helyzetbe hozza a Magyar Királyi Gazdasági Akadémiát, amely előnyös helyzettel egyetlen más gazdasági tanintézmény nem rendelkezik.”

Mind ez nem jöhetett volna létre az alapító nélkül, aki száz évvel korábban rájött, hogy nem elég a pénz egy korszerű birtok létrehozásához, ha nincs hozzá szellemi tőke. Az alapító tehát megelőzte korát. A gondolat ma is időszerű, csak most tőkebefektetőről, és humán erőforrásról beszélünk.

Albert Kázmér főherceg a napóleoni háborúk idejére már befejezte katonai és politikai karrierjét, amely a hétéves háborúban kezdődött, és több időt tudott szentelni birtokaira. Világosan látta, hogy ezeket a birtokokat már nem lehet a régi módon vezetni. Felismerte az új gondolkodásmód, a korszerűbb módszerek szükségességét. Ebben talált társra Wittmann Antal személyében. Mivel 1811-ben meghalt Taschenberger Antal, a birtok jószágkormányzója, helyére olyan személyt kívánt állítani a főherceg, aki korszerű ismeretekkel rendelkezett, mert a mezőgazdaság tőkés átalakításának szükségessége egyre égetőbben merült fel, aki a továbbiakban nem a jobbágyok robotjára alapozta a termelést, hanem a korszerűbb agrotechnika bevezetésével kívánta javítani a hatékonyságot. Walleshausen írja: *„Szakértő jószágkormányzót keresett tehát Albert Kázmér, mert a magyaróvári, mintegy 90 ezer hektárnyi birtoknak csupán egy része hasznosult jobbágyi szolgáltatások révén, és csekély hányada volt az uradalom saját kezelésében levő birtok. Sok volt a műveletlen, mocsaras terület, ahol ősztől tavaszig a víz volt az úr.”* Ekkor lépett a képbe Wittmann Antal.

„Menedzser” a reformkorban

Wittmann Antal 1770-ben született Alsó Ausztriában, St. Bernhardban. Jogot végzett, és mint ügyvéd praktizált. 1800-ban kisebb birtokot bérelt, és gazdálkodni is kezdett. Egy év múlva már a zsebében volt egy Braun nevű báró tíz éves szerződése, amely szerint megbízást

kapott cseh-morvaországi, valamint sziléziai birtokok vezetésére. Itt mélyítette el természettudományi, közgazdasági és műszaki ismereteit, amelyek a korszerű gazdálkodáshoz nélkülözhetetlenek voltak. Egyre gyakrabban jelentek meg szakmai publikációi. Ezek közül nevezetes egy öntözéssel kapcsolatos tanulmánya. Az írás 1810-ben német nyelven készült *Tanítás a rétek és földek öntözéséről lombardiai módra* címmel. Ebben az időszakban írt a burgonya kerti, és nagybani termesztéséről, valamint ismertetett egy öntöző és vízelvezető gépet is. Albert Kázmér – ekkor már birtokaival behatóan foglalkozó, sokat olvasó ember lévén – erre figyelhetett fel.

A főherceg tehát 1811-ben nem véletlenül fogadta fel Wittmannt szétszórt birtokainak rendezésére, tagosítására. Először a sziléziai birtokot bízta rá, ahol az Olsa folyó áradásait kellett kordában tartania. Ő ezt a feladatot olyan intenzitással és szakértelemmel végezte, hogy 1813-ban már a herceg összes birtokait ő felügyelte. Ekkor telepedett át Teschenből Magyaróvárra.

Az új munkaterület sok szempontból ideális volt számára. A Lajta és a Mosoni-Duna akkor még szabályozás előtt állt, árterek hatalmas területek művelését tették bizonytalanná. A hansági mocsárvilág további kihívásokat jelentett. Wittmann hódolhatott szenvedélyének a vízrendezés, és a lecsapolt területeken való gazdálkodás területén. A magyaróvári Albertliget (Albertau) területét, amely korábban a vár vízzel elárasztott északi védőrendszeréhez tartozott, lecsapoltatta, és helyébe telepíttette az óvári parkot, ez ma már az ő nevét viseli. Ugyanitt létesített később egy botanikus kertet és egy dendrológiát (erdei fákból álló arborétumot), amelynek mára sajnos csak a maradványai lelhetők fel. Különös figyelmet érdemel a Márialigeten kiépített árasztásos öntözési rendszer. Ennek híre messze földre eljutott, és nagy számban vonzotta az érdeklődőket. Nyomai még felfedezhetők. Helyét ipari építkezések számára készítették elő.

A lecsapolt vidékeken intenzív gazdálkodást tudtak elindítani, a külterjes mezőgazdálkodást folyamatosan belterjessé alakították. Ez az időszak a nagybirtokok tőkés fejlődésének időszaka volt szerte Európában. A feudális gazdálkodásra jellemző munka- és termékjáradékot egyre inkább a pénzjáradék váltotta fel, ezzel

párhuzamosan a nagybirtokokon a jobbágyok szolgáltatásairól áttértek a saját, árutermelő gazdálkodásra. Ekkoriban alakult ki a váltógazdálkodás a növénytermesztésben, ami képzett gazdatisztek nélkül elképzelhetetlen volt. A rohamosan fejlődő, közeli osztrák főváros szinte korlátlan piacot jelentett. Minden együtt volt tehát ahhoz, hogy egy törekvő gazda megtalálja hivatása értelmét.

A szürke állomány megteremtése

Wittmann Antal jószágkormányzói munkája mellett mindent elkövetett azért, hogy megfelelő szakember gárda álljon rendelkezésére, ebben egyetértett gazdájával. Három évig fáradozott a Tanintézet létrehozásán. A főherceg ugyan biztosította a háttérrel, de a műhelymunka rá maradt. Az első tervezetet is Wittmann készítette el *Planum Fundationale Magyar-Ovarini 1816* címmel. Elképzelésük szerint a helyi kegyesrendi gimnáziummal karöltve, annak felügyelete alatt működött volna a Tanintézet, de nem találtak partnerre a rendházban. Terveik mellett ennek ellenére kitartottak, és önerőből, a birtok saját erejére támaszkodva kívánták létrehozni a Tanintézetet. Wittmann 1817-ben egyenesen a császárhoz fordult a kérelemmel, és 1818 júniusában már Moson vármegye közgyűlése előtt jelenthették be a kedvező eredményt.

Az oktatás 1818. október 25-én kezdődött. Az alapítólevélben az alábbiakat olvashatjuk: *„Mi Albert Kázmér Isten kegyelméből Lengyelország és Litvánia királyi hercege, Szászország hercege stb. jelen levelünk erejénél fogva tudtára adjuk mindenkinek, akiket illet, hogy a mi uradalmaink teljhatalmú administratorának, Wittmann Antalnak a tiszteletteljes javaslatára, és hogy azon jóindulatunk és szeretetünk tanúságának, amellyel a nekünk is igen kedves magyar nemzet iránt viseltetünk, emlékeztvén az itt betöltött magas helytartói méltóságra és éltünknek itt leélt legvirágzóbb korára, tetteleg tanújelét adjuk, a dicső Magyarország, és különösen Mosony vármegye jólétét is előmozdítani szándékozván elhatároztuk, hogy a mi magyaróvári uradalmunk kebelén, Moson megyében fekvő Magyaróvár mezővárosunkban elméleti és gyakorlati mezőgazdasági intézetet alapítunk.”* Az intézet fő rendeltetése kezdetben csak a hercegi uradalmi gazdatisztek képzése volt,

de mivel mások is látogathatták, hallgatói mind többen és többen lettek, és mind nagyobb körből gyűltek egybe. Az alapító levél harmadik paragrafusára szerint: „Az intézet magán jellege mellett is különbség nélkül mindenkinek nyitva álljon, s az intézeti hallgatók elméleti oktatásán túl azok gyakorlati képzésére is szolgáljanak a magyaróvári uradalom gazdaságainak minden ágazatai s tárgyai, amelyek főleg az elmúlt években indultak meg fejlődésnek.” Az oktatók szellemiségét jól ragadta meg az egyik volt hallgató, aki a *Pressburger Zeitung*-ban a következőket írta a tananyagról: „Nem az ügyügolyó sebességét számítja ki, hanem a munkaerő szükségletet. Nem sokat kínlódik a trigonometriai formulákkal és gömbszeletekkel, hanem megismerkedik a mérőasztallal és mérőlánccal...” A pénzügyi háttér megteremtésére a Főherceg alapítványt létesített, egyidejűleg kötelezte a mindenkori utódokat az oktatás fedezetének örökös biztosítására. (Az alapító levél ezen paragrafusait a jelenlegi tulajdonosok szíves figyelmébe ajánlom.)

A tanévnyitó ünnepségen mondott beszédében Wittmann a gazda erkölcsi tartását emelte ki, mivel „ez határozza meg a gazda igazi értékét, ami nélkül a tudás holt tőke marad”. Ennek szellemében állították össze a Tanintézet szabályzatát is. Ekkoriban a teljes oktatási idő 70-75%-át a gyakorlatok képezték. A téli félévnek több mint fele, a nyári szemeszter teljes egésze gyakorlati oktatással telt. Nem meglepő, hogy az elméleti tudás mellett gyakorlati ismeretekből is kiválóan képzett gazdászok kerültek ki a Tanintézetből. A diákok önkormányzattal bírtak, „inspektort” választottak maguk közül, aki szervező munkájáért 800 tömésre elegendő pipadohányt kapott diáktársaitól, és akinek „az nemes szőlő és árpa levét megfelelő mennyiségben jól kellett bírnia.” (Ez tekinthető a Hallgatói Önkormányzat elődjének.) Wittmann haladó szellemiségét tükrözi, hogy a hallgatók bármilyen megkülönböztetése tilos volt. Az oktatás nyelve a latin után a német lett, bár a hallgatók többsége magyar és szláv anyanyelvű volt.

A reformkor gondolkodója és cselekvő személyisége

Munkája során Wittmann Antal bejáratos volt felsőbb körökbe is az államigazgatás területén, ahol a szükséges támogatásokat el kellett

nyernie. 1822-ben a császár a denglazi előnév használati jogával nemesi címet adományozott számára, melyet szívesen tüntetett fel neve mellett. Címerében fontos szerepet kapott a méhkaptár, mint a mezei szorgalom jelképe. Nem sokkal később Moson megye táblabírája lett.

Wittmann rokonszenvezett Széchenyi nézeteivel, ez számos kötetet kitevő szakirodalmi munkásságából nyomon követhető. Széchenyi Hitel című, 1830-ban megjelent könyve mély hatást gyakorolt rá, hiszen saját bőrén érezte azokat a feudális kötöttségeket, amelyek gátolták a nagybirtokok korszerűsítését. Kiállt a jobbágyfelszabadítás mellett, mivel azt tapasztalta, hogy a jobbágymunka nem elég hatékony. Ugyanakkor az általa kiadott *Landwirtschaftliche Hefte* (Mezőgazdasági Füzetek) kilencedik kötetében rámutatott, hogy a felszabadított jobbágyág termelési eszközök és hitelek nélkül életképes gazdálkodásra nem vállalkozhat. (Úgy tűnik, hogy ez az üzenet ma is időszerű.)

Széchenyi kezdeményezésére 1835-ben jött létre a Magyar Gazdasági Egyesület. Ebben a haladó szellemű, a reformok fontosságát hirdető földbirtokosok mellett az alapítók névsorában találjuk Wittmann nevét is. Kapcsolatban állt Kölcsey Ferencsel, aki 1836-ban látogatást tett Magyaróváron, és részletes tanulmányt írt a Tanintézet és a birtok kapcsolatáról.

29 évi szolgálat után Wittmann megvált Magyaróvártól. Ekkor Albert Kázmér már régen halott volt, a tulajdonosi jogokat Habsburg Károly Lajos főherceg, Napóleon asperni legyőzője gyakorolta. Egyesek szerint Wittmann valamin összekülönbözött gazdájával. Beosztásáról önként mondott le. Szakmai tapasztalatait a már említett kilenc kötetes műben foglalta össze, amely *Ladwirtschaftliche Hefte* címmel 1825-1836 között jelent meg Bécsben. (Sajnos csak egy töredéke hozzáférhető magyar nyelven.). Bár ekkor már hetven éves volt, főintézőnek szegődött Schwarzenberg herceg dél-csehországi birtokára, Wittingau (ma Trebon) városába. A vidék és a feladat sokban hasonlított az előzőhöz, mivel a Luznice folyó itt kanyarodik északra, hogy keresztülfolyva apró tavak füzerein egyesüljön a Moldvával. Vízrendezési munka bőven akadhatott itt is, amelynek eredményeként a tóvidék ma is a cseh édesvízi haltenyésztés európai hírű központja. Kulturális igényeit is kielégíthette, mert odaköltözésekor a patinás középkori városodában már állt a

szépséges Tyl színház, kék és aranyszínű nézőterével. (A Lajta-Hansági Állami Gazdaság vezetői 1989-ben, egy tanulmányút során tiszteletüket tették a városkában Wittmannra emlékezve.)

Albert Kázmér 1820-ban vásárolta a Brünn (Brno) környékén található selowitzi birtokát, amelynek irányítása természetesen szintén Wittmannra hárult. Húsz év múlva az akkori tulajdonos Károly Lajos főherceg egy szemlén virágzó birtokot tekinthetett meg. Erről a birtokról szól Wittmann utolsó könyve, amelynek címe magyarra fordítva: *Adalékok arra a kérdésre, hogyan kell a birtok igazgatását és mezőgazdasági kultúrájának változását elbírálni?* Tiszteletére a tulajdonos a magyaróvári birtok egyik majorságot Wittmannshofnak nevezte el.

Sírhely az életmű városában

Életművének színhelyét továbbra sem feledte el, szakmai kapcsolatait szorgalmasan fenntartotta és ápolta. A Magyar Gazdasági Egyesület például kikérte véleményét az agrár-felsőoktatás korszerűsítéséről. E célból Török János, az egyesület titkára felkereste őt Trebonban.

1842-ben befejezte áldásos tevékenységét. Végakarata szerint magyaróvári földben kívánt nyugodni, ezért holttestét a Lajta-parti városba szállították, és ott helyezték örök nyugalomra. Az óvári temető bejáratú kapuja után nem messze jobbra áll síremléke, egy magas fekete ércoszlop. Talán a sziléziai vashányákból való, alapzatán a méhkaptáros címerrel és latin nyelvű méltatással. A méhkaptár egyik fele már letört az idők folyamán. (Talán ennyivel rövidült a mezei szorgalom is?)

Wittmann a nagy egyéniségeknek kijáró búcsúztatásban részesült. A Magyar Gazdasági Egylet nekrológiájában mint a „*honi ipar, okszerű gazdálkodás, s gazdatiszti értelem*” nagy alakját méltatták. Az egyik búcsúztató írásban olvasható: „*Nagy veszteség, melyet a jelenkor szenved, főképp azokra nézve, akik szerencsések voltak közelebb állni hozzá: és sok ideig fog ő még élni... saját tapasztalataival bebizonyított*

igazságokat foglaló irataival az osztrák birodalom minden gazdája emlékében, sőt a birodalom határain túl is... Ritka nemes férfiú volt”.

Személyében a magyar reformkor egyik kiemelkedő egyéniségére emlékezünk. Mosonmagyaróvár város utcát nevezett el neves polgáráról. Nem túlzás azt állítani, hogy korszakalkotó munkásságot hagyott maga után. Az elmúlt 180 évben egyetlen gazdász sem végzett az óvári Alma Materben, aki szellemi örökségéből ne részesült volna. Az agrártudomány és gyakorlat területén hatása európai léptékű. Időszerűvé vált a már említett szobor felállítása is.

Főbb munkái

Auf vernunft, Natur und Erfahrung gegründete Ermachungen an das Landvolk; Unterricht über die Bewässerung der Wiesen; Über die lombardische Wiesenbewässerung; Über die Stallfütterung der Schafe nebst anderen ökonomischen Lehrätzen (Wien, 1806-1811); Landwirtschaftliche Blätter I-VI. (Wien, 1820); Landwirtschaftliche Hefte I-IX. (Wien, 1823-1832); Egyik fürtje denglázi W. Antal úr mezőgazdasági munkáinak, fordította egy honfi (Magyar-Óvár, 1838); Beiträge zur Beantwortung der Frage: Wie soll man Güter, Verwaltungen, deren landwirtschaftlichen Cultur-Unternehmungen und ihre Erfolge beurtheilen (Ungarisch-Altenburg, 1842)

Felhasznált irodalom

Bánvárt Sándor: Magyaróvári M. Kir. Gazdasági Akadémia. Magyaróvár, 1927.

Haller János: Mosonvármegye történelmi földrajza. (1941). Mosonmagyaróvári Helytörténeti Füzetek IX. Mosonmagyaróvár, 1998.

Haller János: Nevezetes embereink. Moson megyei arcképek I. Kézirat. Hansági Múzeum

Hamann, Brigitte: Habsburg lexikon. Új Génius Kiadó. Budapest, 1990.

- Kettinger Gyula – Nagy Frigyes: A magyaróvári Habsburg birtok története, különös tekintettel tangazdaság jellegére. Gazdálkodás, 1993. 11.
- Kettinger Gyula – Nagy Frigyes – Tímár Lajos: A magyaróvári nagybirtok története. Tartalom Kft. Budapest, 1991.
- Kettinger Gyula – Nagy Frigyes – Ördög Vince: Üzenet a mának: Egy sokoldalú uradalom a XIX. században. Gazdálkodás. 1996. 3.
- Kölcsey Ferenc: A magyaróvári gazdasági tanintézet rövid ismertetése. Társalkodó, 1837.
- Nagy Frigyes: A magyaróvári Habsburg birtok korszerűsége. Hermann Ottó Múzeum. Miskolc, 1990.
- Pach Zsigmond Pál: Nyugat-európai és magyarországi agrárfejlődés a XV-XVII. században. Kossuth Könyvkiadó, 1963.
- Thullner István: Mosony vármegye. Helytörténeti olvasókönyv. Győr-Moson-Sopron Megyei Pedagógiai Intézet, 1993.
- Válogatás Wellmann Imre agrár-és társadalomtörténeti tanulmányaiból. Miskolc, 1999.
- Vörös Antal: Óvár, Óvár... Mezőgazdasági Kiadó. Budapest, 1968.
- Walleshhausen Gyula: A magyaróvári agrárfelsőoktatás 175 éve. Mosonmagyaróvár, 1993